

ΠΟΛΥΤΡΟΠΗ ΑΡΜΟΝΙΑ
ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Γ΄ ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
26-4-2022
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΣΥΝΟΛΟ ΣΕΛΙΔΩΝ: ΕΞΙ (6)

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ

A.1.

α. Λ «πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν» ἢ «πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται»

β. Σ «ἢ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν»

γ. Λ «Ἐν μὲν οὖν εἶδος δημοκρατίας τοῦτο»

A.2.

ἐκείνων → αἱ πρῶται κοινωνίαι

αὐτῶν → τοῖς ζώοις

ταῦτα → λυπηροῦ καὶ ἡδέος

ἀμφοτέρους → τοὺς ἀπόρους, τοὺς εὐπόρους

B1.

Ο Αριστοτέλης στο κείμενο Α ξεκινά με κάποιες διαπιστώσεις που στηρίζονται στην εμπειρική παρατήρηση (ἐπειδὴ ὀρῶμεν) . Αρχικά παρατηρεῖ ὅτι ἡ πόλη εἶναι μία μορφή κοινωνίας (πᾶσαν πόλιν κοινωνίαν τινά οὔσαν). Στη συνέχεια προχωρά στη πιο γενική θέση ὅτι οποιαδήποτε μορφή συμβιωτικῆς κοινότητας οφείλει τὴν ὑπαρξή της σε αὐτό για χάρη του οποίου ὑπάρχει(πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν) και ὅτι συστήθηκε ἀπὸ τα μέλη της για να ἐπιδιώξει αὐτό που εἶναι καλὸ και συμφέρον για τὴν ἴδια (πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται).

Ο ὅρος κοινωνία προέρχεται ἀπὸ το ρῆμα κοινωνέω-ῶ που σημαίνει συμμετέχω σε κάτι, παίρνω μέρος σε κάτι μαζί με κάποιον ἄλλο. Η κοινωνία, επομένως, εἶναι μια ομάδα ἀνθρώπων που συνυπάρχουν, συνεργάζονται σε κάποιες ἐνέργειες ἢ συμμετέχουν σε κάποιες διαδικασίες ἔχοντας ἓνα κοινὸ σκοπὸ, ἓνα κοινὸ συμφέρον. Στα Ἡθικά Νικομάχεια ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για διάφορες κοινωνίες, που ἡ καθεμιά τους ἔχει ἓνα ἐπιμέρους συμφέρον: αὐτοὶ π.χ. που πολεμοῦν μαζί ἐπιδιώκουν τὸν πλοῦτο, τὴ νίκη ἢ τὴν κατάκτηση μιας πόλης, οἱ ναυτικοὶ ἔχουν στόχο τὴν ἀπόκτηση χρημάτων, και κάτι ἀνάλογο συμβαίνει σε ὅσους ἀνήκουν σε μια φυλὴ ἢ σε ἓναν δῆμο. Αὐτὲς τὶς κοινωνίες ο Αριστοτέλης τὶς θεωρεῖ μέρη της πολιτικῆς κοινωνίας και τὶς τοποθετεῖ σε ὑποδεέστερη ἀπὸ αὐτὴ θέση, ἀφοῦ ἡ πολιτικὴ κοινωνία δεν στοχεύει στο ἐιδικὸ κατὰ περίπτωσιν συμφέρον, στο ἐπιμέρους ἀγαθόν, ἀλλὰ σε αὐτὸ που ἀφορᾶ ἅπαντα τὸν βίον.

Το αγαθόν για τον Αριστοτέλη δεν είναι ένα και μοναδικό· είναι κατά περίπτωση διαφορετικό. Άλλες ανάγκες έχει ένας υγιής άνθρωπος και άλλες ένας ασθενής· μια τροφή μπορεί να είναι καλή για ένα ζώο και βλαβερή για ένα άλλο. Επίσης, η έννοια του αγαθοῦ είναι πολυσήμαντη· αγαθό μπορεί είναι κάτι σύμφωνο με την αρετή αλλά και κάτι ωφέλιμο ή ευχάριστο. Το αγαθόν, ακόμη, μπορεί να είναι όντως αγαθό ή απλώς να εκλαμβάνεται ως τέτοιο. Οπωσδήποτε, το αριστοτελικό αγαθόν δεν είναι μια καθολική και χωριστή από τον κόσμο ουσία, όπως φαίνεται να πίστευε ο Πλάτων. Το αγαθόν, σε όλες τις εκδοχές του, αποτελεί για τον άνθρωπο και την κοινωνία άμεσο ή απώτερο στόχο.

Η πόλη, εφόσον εμπεριέχει όλες τις άλλες μορφές κοινωνικής συμβίωσης και δεν υπάρχει καμία μορφή κοινότητας έξω και ανεξάρτητα από αυτήν, αποτελεί την ανώτερη μορφή συμβίωσης και θα αποβλέπει στο ανώτερο απ' όλα τα αγαθά, δηλαδή στο εὖ ζῆν, στην ευδαιμονία(μάλιστα δὲ καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων ἢ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας). Η ευδαιμονία ως κορυφαίος στόχος της πόλης διασφαλίζεται με την οικονομική, διοικητική και αμυντική αυτάρκεια από ό,τι βρίσκεται έξω από την πόλη. Η αυτάρκεια είναι αναγκαία προϋπόθεση για την επίτευξη της ευδαιμονίας. Η αυτάρκεια αποτελεί θεμελιώδες γνώρισμα της πόλεως και πρωταρχική επιδίωξή της. Με αυτήν δηλώνεται η επάρκεια των αγαθών που είναι απαραίτητα για την απόκτηση και διατήρηση της συλλογικής ευτυχίας (εὐδαιμονίας). Πρόκειται για αγαθά εξωτερικά (υλικά), σωματικά και ψυχικά. Η αυτάρκεια μιας πόλης εξαρτάται α) από τη γεωγραφική της θέση, ώστε να εξασφαλίζονται υλικά αγαθά, β) από το έμψυχο, ανθρώπινο δυναμικό που διασφαλίζει την άμυνα της πόλης κράτους και γ) από το σύστημα χρηστής διοίκησης και απονομής δικαιοσύνης, που εγγυάται την εσωτερική συνοχή της πόλης.

Η αυτάρκεια της πόλης και η ευδαιμονία της είναι δύο έννοιες απόλυτα ταυτόσημες. Το αριστοτελικό εὖ ζῆν δεν προσδιορίζεται ασφαλώς μόνο με υλικούς και οικονομικούς όρους. Ωστόσο, χωρίς οικονομική ανεξαρτησία δεν μπορεί να ευτυχήσει ούτε το άτομο ούτε το σύνολο. Η ποιότητα όμως ζωής για τον Αριστοτέλη είναι κάτι ευρύτερο και συνίσταται στην εξασφάλιση των προϋποθέσεων που απαιτούνται για την ηθική και πνευματική ολοκλήρωση του ανθρώπου και για την κατάκτηση του υπέρτατου αγαθοῦ, δηλαδή της ευδαιμονίας. Απαραίτητες προϋποθέσεις της καλής κοινωνικής ζωής ο Αριστοτέλης απαριθμεί τις εξής: α) επάρκεια τροφής, β) ποικιλία τεχνών και τεχνιτών, γ) επαρκής σπλισμός, δ) οικονομική ευπορία, ε) θρησκευτικοί θεσμοί, στ) θεσμοί δικαιοσύνης. Αυτό το τελευταίο χαρακτηριστικό της πόλης θεωρείται από τον φιλόσοφο και το πιο σημαντικό.

B2.

Ο Αριστοτέλης αναπτύσσει στο κείμενο Β ένα συλλογισμό για να αποδείξει την πολιτική φύση του ανθρώπου, δηλαδή ότι ο άνθρωπος είναι από τη φύση του προορισμένος να ζει σε οργανωμένα πολιτικά σύνολα. Ο συλλογισμός του στηρίζεται στο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που διαθέτει ο άνθρωπος συγκριτικά με τα άλλα ζώα που ζουν ομαδικό βίο, το οποίο είναι ο λόγος, έναρθροι ήχοι μέσω των οποίων εκφράζεται μια λογικά δομημένη σκέψη.

Ξεκινώντας με την διαπίστωση ότι η φύση δεν κάνει τίποτε δίχως λόγο και δίχως αιτία (Οὐθὲν γάρ, ὡς φαμέν, μάτην ἢ φύσις ποιεῖ), παρατηρεῖ ότι η φύση εφοδίασε τα ζώα με την απλή φωνή, με την ικανότητα δηλαδή να εκφράζουν το ευχάριστο και το δυσάρεστο (τοῦ ἔχειν αἴσθησιν λυπηροῦ καὶ ἡδέος) με έναρθρους ήχους για να μπορούν να επιβιώνουν και να εκπληρώνουν τον σκοπό της ύπαρξής τους, το ζῆν .

Ο άνθρωπος, ωστόσο, δε διαθέτει μόνο φωνή αλλά και διανοητικές λειτουργίες με τη βοήθεια των οποίων η απλή φωνή μετατρέπεται σε ομιλία, σε έκφραση λογικής σκέψης. Ο λόγος αποτελεί την ειδοποιό διαφορά του ανθρώπου από τα υπόλοιπα ζώα (λόγον δέ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζώων), καθώς μέσω του λόγου μπορεί να αντιλαμβάνεται, να μορφοποιεί και να εκφράζει σκέψεις, ηθικές έννοιες και αξίες όπως το ωφέλιμο – το βλαβερό, το καλό - το κακό, το δίκαιο - το άδικο (ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἐστὶ τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερὸν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον· τοῦτο γὰρ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων αἴσθησιν ἔχειν) . Η θέση των ὀρων δεν είναι επιλεγμένη τυχαία καθώς είναι φανερή η ανιούσα σημασιολογική κλιμάκωση από ένα επίπεδο κατώτερο, βιολογικό προς ένα ανώτερο, ηθικό. Η δικαιοσύνη αποτελεί, κατά τον Αριστοτέλη, την κορωνίδα των αρετών του ανθρώπου, τη βάση της πολιτικής κοινωνίας.

Μέσω του λόγου, επομένως, οι άνθρωποι μπορούν να συλλαμβάνουν, να κατανοούν και να κάνουν φανερές αφηρημένες έννοιες που αποτελούν συστατικό πυρήνα της πολιτικής κοινωνίας: το ωφέλιμο και το βλαβερό, το δίκαιο και το άδικο, το καλό και το κακό . Η σύλληψη και η έκφραση των παραπάνω εννοιών και ηθικών αξιών μέσω του λόγου, οδήγησε στη γένεση και στη λειτουργία των διάφορων μορφών κοινωνικής συμβίωσης. Ο άνθρωπος έχοντας από τη φύση του την ικανότητα να διαμορφώνει ιδέες, αξίες, θεσμούς, νόμους και κανόνες συμβίωσης, μπόρεσε να εξελιχθεί και να αναπτύξει πολιτισμό μέσα σε οργανωμένα κοινωνικά και πολιτικά σύνολα (ή δέ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν) .

B3.α.

σημεῖον, ἐλήλυθε, ἡδέος, συμφέρον

B3.β

επίλογος, γεωλόγος, λογοπαίγνιο

B4. 1ε, 2δ, 3η, 4ι, 5β, 6γ, 7α, 8θ, 9ζ, 10στ

B5.

Ο Αριστοτέλης στο απόσπασμα από τα Πολιτικά εξετάζει την «πρώτη», δηλαδή την ανώτερη και πιο σημαντική, μορφή δημοκρατίας. Ως βασικό χαρακτηριστικό της αναφέρει την αρχή της ισότητας, η οποία εξασφαλίζει σε όλους τους πολίτες το δικαίωμα να καταλαμβάνουν αξιώματα στην πόλη τους χωρίς διακρίσεις και ταξικούς – οικονομικούς αποκλεισμούς (Δημοκρατία μὲν οὖν ἐστὶ πρώτη μὲν ἢ λεγομένη μάλιστα κατὰ τὸ ἴσον. Ἴσον γὰρ φησὶν ὁ νόμος ὁ τῆς τοιαύτης δημοκρατίας τὸ μηδὲν μᾶλλον ὑπερέχειν τοὺς ἀπόρους ἢ τοὺς εὐπόρους, μηδὲ κυρίους εἶναι ὀποτερουσοῦν, ἀλλ' ὀμοίους ἀμφοτέρους). Η κατοχυρωμένη από τον νόμο πολιτική ισότητα αφορά την νομὴ της εξουσίας μεταξύ εὐπόρων καὶ ἀπόρων. Βασικὴ διαπίστωση του Αριστοτέλη είναι ότι σε κάθε πολιτική κοινωνία υπάρχουν δύο μεγάλες κοινωνικές ομάδες, η ανώτερη τάξη, οι ευγενεῖς και οι

πλούσιοι, η οποία είναι ολιγάριθμη, και η κατώτερη τάξη, ο λαός, τα μέλη της οποίας έχουν πολύ μικρή (ή καθόλου) περιουσία. Στην πρώτη μορφή δημοκρατίας οι πλούσιοι δεν υπερτερούν έναντι των απόρων ούτε απολαμβάνουν ιδιαίτερα προνόμια ως απόρροια της οικονομικής τους κατάστασης. Οι δύο τάξεις απολαμβάνουν την ίδια αντιμετώπιση από τον νόμο και έχουν ομοίως τη δυνατότητα να συμμετέχουν στη διακυβέρνηση και στα αξιώματα. Με την ισότητα συνυπάρχει η ελευθερία των πολιτών. Η ελευθερία είναι χαρακτηριστικό της δημοκρατίας, όχι μόνο με το νόημα ότι στο πολίτευμα αυτό μπορεί κανείς να ζει όπως θέλει (σε αντίθεση με τους δούλους που ενεργούν ενάντια στη θέλησή τους), αλλά και με το νόημα ότι στο πολίτευμα αυτό τα αξιώματα προορίζονται για όλους τους πολίτες. Γνώρισμα της ελευθερίας, λέει αλλού στο ίδιο έργο ο Αριστοτέλης, είναι τὸ ἐν μέρει (= με τη σειρά) ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν, η εναλλαγή των πολιτών στον ρόλο του άρχοντα και του αρχόμενου. *(Εἵπερ γὰρ ἐλευθερία μάλιστα ἔστιν ἐν δημοκρατίᾳ, καθάπερ ὑπολαμβάνουσί τινες, καὶ ἰσότης, οὕτως ἂν εἴη μάλιστα, κοινωνούντων ἀπάντων μάλιστα τῆς πολιτείας ὁμοίως)*. Επιπλέον, ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι στην πρώτη μορφή δημοκρατίας κύριον, δηλαδή ανώτατη αρχή, είναι τὸ δόξαν τοῖς πλείοσι, δηλαδή οι αποφάσεις των πολλών. Στο σημείο αυτό παρουσιάζεται η αρχή της πλειοψηφίας, γιατί οι αποφάσεις λαμβάνονται με την επικράτηση του αριθμητικού αποτελέσματος της γνώμης των περισσοτέρων από τους πολίτες. Η αρχή της πλειοψηφίας κατοχυρώνει τη λαϊκή κυριαρχία, η οποία αποτελεί θεμέλιο του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Στο απόσπασμα από το έργο του Πλούταρχου παρουσιάζονται οι απόψεις που ακούστηκαν στο συμπόσιο που έλαβε χώρα στην έπαυλη του Περίανδρου, του τυράννου της Κορίνθου, για το δημοκρατικό πολίτευμα. Μετά από παρότρυνση του Μνησίφилου οι συμμετέχοντες στο συμπόσιο παρουσιάζουν τις απόψεις τους για την καλύτερη μορφή δημοκρατίας. Αρχικά στα λόγια του Μνησίφилου προβάλλεται, όπως και στον Αριστοτέλη, η ίση αντιμετώπιση όλων από τον νόμο ανεξάρτητα από την οικονομική τους κατάσταση ή την κοινωνική τους θέση και η κατοχύρωση των δικαιωμάτων όλων των πολιτών ως βασικό γνώρισμα του δημοκρατικού πολιτεύματος *(ο λόγος να μοιράζεται —ακριβώς όπως και το κρασί— όχι με κριτήριο τον πλούτο ή την κοινωνική τάξη, αλλά εξίσου σε όλους, όπως γίνεται στη δημοκρατία/ το πολίτευμα στο οποίο οι πολίτες έχουν ίσα δικαιώματα)*. Ο Σόλωνας στη συνέχεια υποστηρίζει ότι η δημοκρατία λειτουργεί με τον καλύτερο τρόπο εκεί που οι πολίτες ζητούν την αυστηρή τήρηση των νόμων και την τιμωρία όσων τους παραβαίνουν *(η πιο ευτυχημένη πόλη και, επιπλέον, αυτή που διαφυλάττει με τον καλύτερο τρόπο τη δημοκρατία, είναι η πόλη στην οποία τον άνθρωπο που διέπραξε ένα αδίκημα τον καταγγέλλουν και ζητούν την τιμωρία του το ίδιο και αυτοί που υπήρξαν θύματα της αδικίας του, αλλά και εκείνοι που δεν υπήρξαν)* και ο Βίας αναφέρει ότι η καλύτερη δημοκρατία είναι αυτή στην οποία όλοι οι πολίτες φοβούνται τον νόμο όπως τον τύραννο. Διατυπώσεις όπως οι παραπάνω θέλουν να πουν πως η δημοκρατία είναι πιο δυνατή εκεί όπου οι πολίτες φοβούνται το νόμο σαν αφέντη και βασιλιά τους και εκεί όπου υπέρτατη αρχή είναι ο νόμος, ο οποίος βρίσκεται υπεράνω όλων και προασπίζει τα δικαιώματα και τις ελευθερίες όλων των πολιτών. Ακολούθως, ο Θαλής θεωρεί ότι ως καλύτερη εκδοχή δημοκρατίας εκείνη στην οποία κυριαρχούν πολίτες μέσης οικονομικά κατάστασης και που δεν υπάρχουν ούτε πολύ πλούσιοι ούτε πολύ φτωχοί πολίτες. Η δημοκρατία επίσης λειτουργεί σωστά εκεί που η αρετή αποτελεί κριτήριο για την ανάληψη αξιωμάτων *(εκεί όπου στους κακούς δεν*

επιτρέπεται να ασκούν εξουσία και στους καλούς δεν επιτρέπεται να μη την ασκούν) και εκεί όπου οι δημόσιοι άνδρες αξιολογούνται με κριτήριο την αρετή και την ηθική(ορίζουν το καλό με κριτήριο την αρετή και το κακό με κριτήριο την κακία/ εκεί όπου οι δημόσιοι άνδρες φοβούνται πιο πολύ τον ψόγο παρά τον νόμο) .

Γ1. Ο νομοθέτης κατέτασσε τα γράμματα πάνω από κάθε άλλο κλάδο μάθησης, και πάρα πολύ σωστά· γιατί μέσω αυτών (θεωρούσε) ότι επιτελούνται τα περισσότερα και πιο χρήσιμα πράγματα στη ζωή, όπως οι ψήφοι, οι επιστολές, οι διαθήκες, οι νόμοι και όλα τα υπόλοιπα που βελτιώνουν πάρα πολύ την ανθρώπινη ζωή. Ποιος, πράγματι, θα μπορούσε να συνθέσει ένα εγκώμιο αντάξιο των γραμμάτων; Γιατί μόνο χάρη σε αυτά οι νεκροί ανακαλούνται στη μνήμη από τους ζωντανούς , ενώ εκείνοι που βρίσκονται μακριά επικοινωνούν μέσω των γραπτών με εκείνους που τους χωρίζει μεγάλη απόσταση σαν να βρίσκονται κοντά.

Γ2.

α. Ο Χαρώνδας θέσπισε νόμο που δεν είχε σκεφθεί κανείς από τους προηγούμενους νομοθέτες. Νομοθέτησε να μαθαίνουν γράμματα όλα τα παιδιά των πολιτών και να χορηγεί η πόλη τους μισθούς των δασκάλων, γιατί εκτιμούσε ότι οι άποροι, που δεν μπορούσαν εξ ιδίων να πληρώνουν τους μισθούς των δασκάλων, ήταν καταδικασμένοι να στερηθούν τις ευγενέστερες επιδιώξεις.

β. Στην περίπτωση των συνθηκών σε περίοδο πολέμου μεταξύ κρατών ή βασιλέων τα γράμματα (γραφή και ανάγνωση) διασφαλίζουν τη βεβαιότητα ότι οι συμφωνίες θα τηρηθούν πιστά. Γενικά, τα γράμματα είναι αυτά που διασώζουν τα αποφθέγματα, τις αποφάσεις και τις κρίσεις των σοφών ανδρών και τους χρησμούς των θεών. Διαφυλάσσουν, επίσης, και παραδίδουν στις επόμενες γενιές τη φιλοσοφία και κάθε άλλη μορφή γνώσης. Γι' αυτό και η μόρφωση που συντελείται με την ανάγνωση και τη γραφή πρέπει να θεωρείται αιτία μίας ανώτερης ζωής.

Γ3.α.

τοῖς υἱέσι (και τοῖς υἰοῖς κατά τη β' κλίση)

τοῖς γράμμασι

ταῖς πόλεσι

Γ3.β.

κράτιστον, μειζόνων

τάς χαριέσσας

Γ3.γ.

α. μεμαθηκέναι

ἀπεστερηῆσθαι

β. ἐχορήγεις

ἐδύνω/ἠδύνω

Γ4.α.

δει ύπολαμβάνειν ήμας

Γ4.β.

τούτου: γενική συγκριτική από τον συγκριτικό βαθμό κρείττονα
τοῖς παλαιότεροις: ομοιόπτωτος επιθετικός προσδιορισμός στο ουσιαστικό νομοθέταις
νομοθέταις: δοτική προσωπική του ποιητικού αιτίου από τη μετοχή ήμελημένον
αύτοϋ: γενική συγκριτική από τον συγκριτικό βαθμό παλαιότεροις
τῶν πολιτῶν: γενική κτητική /καταγωγής στο ουσιαστικό τούς υιεῖς

Γ4.γ.

ὡς οἱ ἀγράμματοι μεγάλων τινων ἀγαθῶν ἀποστεροῖντο

